

МЕРЕ ПРЕВЕНЦИЈЕ И ЗАШТИТЕ ОД ВАМПИРА У НАРОДНОЈ РЕЛИГИЈИ БАЛКАНА

Сажетак: *Сврха овог текста је да укратко изложи одређене апотропејске механизме усмерене против повампирења на Балкану. Из широког корпуса оваквих пракси издвајају се археолошки налази који омогућавају увид у то како су се људи у одређеним историјским периодима штитили од „опасних мртвих“. Уз помоћ етнолошке и фолклорне литературе, праћене архивском грађом, биљке, животиње и ритуали су контекстуализовани као кључни елементи у смислу превенције и заштите од фолклорног вампира.*

Кључне речи: *вампир, Балкан, археологија, апотропеј*

PREVENTIVE AND PROTECTIVE MEASURES AGAINST VAMPIRES IN THE FOLK RELIGION OF THE BALKANS

Abstract: *The purpose of this text is to briefly determine certain apotropaic mechanisms directed against vampirization in the Balkans. From the wide corpus of such practices, the archaeological findings are singled out, through which one can gain an insight into how people protected themselves from the dangerous dead in a certain historical period; and with the help of ethnological and folklore literature followed by archival materials, plants, animals and rituals are contextualized as central elements in terms of prevention and protection from the folklore vampire.*

Keywords: *vampire, Balkans, archaeology, apotropaic*

Увод

Много је разлога за опстанак вампира у људској свести, али страх се може издвојити као заједнички именоватељ у свим случајевима вампиризма. Према Метју Бересфорду (Matthew Beresford), страх је значајан фактор у опстанку вампира, јер, иако је вампир кроз историју попримио различите облике, тешко је издвојити један доминантан облик. Страх је главна обједињујућа карактеристика, па се може рећи да он представља кључ за постојање вампира. Може се рећи да је страх од постојања вампира важнији од самог постојања (Beresford, 2008: 10-11). Сходно томе, осећај страха је главни

¹ Институт за етнологију и антропологију, Природно-математички факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопље, Северна Македонија. E-mail: al.meskov@gmail.com, ORCID ID: 0009-0005-5611-4781

покретач заштитних мера, веровања и ритуала које заједница предузима у циљу суочавање са опасношћу коју оличава вампир.

Археолошки налази

Значајно је истаћи да приче о вампирима потичу из средина у којима се мртви сахрањују а не кремирају. Пол Барбер (Paul Barber) предлаже могућу теорију да су одређени погребни обичаји – као што је кремација у култури поља урни (1300-750 п.н.е.) – настали не због промене веровања, већ због „епидемије вампира“. Такве епидемије обично се јављају када су људи приморани да се суочавају са распадањем лешева, као у време куге (Barber, 1998: 132-133).

Што се тиче апотопејских метода, може се почети са приказом археолошких налаза који сведоче о неким од тих пракси у региону Балкана.

У Перперикону, древном трачком граду у Бугарској, пронађен је наводни вампирски гроб из 13. века, а према пронађеним апотропејским предметима, тело је третирано као вампир. Наиме, у прса му је забоден раоник а лева нога му је одстрањена како вампир не би могао да хода. У Враци, у гробу једног старијег човека, пронађен је бели камен намерно постављен преко срца а ноге су му биле везане. А у гробу у Пловдиву откривен је скелет са комадом цигле у устима и црепом на врху главе (Barrowclough, 2014: 2, 6-7). Раоник заузима значајно место и у македонским веровањима, користи се као средство против демонских бића и као истеривач болести. На пример, у Скопској области раоник је важан реликт земљорадничке магије за време Бадње вечери. Домаћин га је доносио у близини кућног култа – огњишта – и тамо би требало да остане три дана (Вражиновски, 2000: 341).

И у Србији постоји неколико некропола чији погребни обичаји сведоче о „страху од вампира“ међу људима. На пример, на римској некрополи у Равни, код Књажевца, пронађен је гроб жене са металним ножем у пределу грудног коша и иглом између ногу – вероватно закаченом за одећу покојнице. Могуће објашњење је да су нож и игла, који су симетрично постављени дуж замишљене осе, служили како за заштиту мртве жене, тако и за заштиту живих од њеног духа (Ristić, 2021: 117).

У Митилени на Лезбосу, 1988. године, ископани су скелети на подручју које је у 18. и 19. веку било муслиманско гробље. Већина сахрања била је обављена у складу са исламском традицијом – лешевима су били умотани у покров и сахрањени у једноставне јаме, са главом оријентисаном према Меки. Међутим, једно од пронађених тела било је другачије: смештено је у сандук, односно у камену конструкцију. Скелет је био раширен, са телом лежећим на леђима, ногама и рукама одвојених од кукова, односно рамена, док су лактови и колена били савијени. Пронађен је скелет са три метална

коца забодена у врат, карлицу и зглобове. Кочеве, дугачки 20 центиметара и закривљени, вероватно су уклоњени са неке дрвене конструкције и поново употребљени. Због своје величине, кочеве нису служили као украс за поклопац сандука, нити је њима био прикован. У том контексту, неколико елемената указује на обрачун са вампиром: метални кочеве су најочигледнији траг, као и места на којима су постављени – иако на костима нема оштећења, вероватно је пробушена само кожа како би се смањило оток типичан за веровања о вампирizmu. Положај тела указује да је гроб поново отворен и тело откривено док је још било свеже. У време ископавања, на том подручју су и даље постојали погребни ритуали са циљем спречавања или заштите од вампира (Garvie-Lok & Tsaliki, 2020: 301-305).

Биљке

Према Веселину Чајкановићу, вампир је мртво тело у које је удахнут преанимистички демон; док је новија анимистичка дефиниција та да вампирска душа излази из гроба у облику лептира, који се потом претвара у човека или животињу. У том смислу, аутор сматра да је веровање о убијању вампира глоговим коцем настало касније. Првобитна функција пробијања глоговим коцем вероватно је била да се мртви магијски „веже“ за гроб, како би се спречио његов штетан излазак из гроба (Чајкановић, 1973). Дакле, осим што се користи за уништавање, глог служи и као превентивно и заштитно средство против вампира. Грану глога је требало држати једну ноћ у кући иза мртваца. Да би се спречило повампирење, у гроб се стављају шиљци глога, а ако се не зна у ком се гробу налази вампир, шиљци се стављају у све нове гробове. Да вампир не би ушао у дом, гранчице глога се постављају на сва врата и прозоре, или се улазна врата затварају глоговим коцем. Глог може послужити и као амајлија – на пример, црни глог се ушива у мали крст како би заштитио дете од вампира (Чајкановић, 2009: 32).

У неким деловима Босне, када жене оду да изразе саучешће својим комшијама где је дошло до смрти, сакрију мало глога у мараму и баце га на пут при одласку. Ово се чини јер се верује да, ако покојник постане вампир, неће моћи да одоли глогу. Уместо да прати жене до њихових домова, вампир ће усмерити сву пажњу на узимање биљке (Summers, 1968: 16).

Бели лук је стални део вампирског фолклора, којег се сви вампири плаше. Када се користи у егзорцизму, бели лук прекида везу између анимираног тела и злог ентитета који га поседује. Бели лук такође прочишћава крв, због чега је одбојан бићима која желе да оскврнавe људску крв натприродном инфекцијом. Према муслиманској легенди, када је Сатана напустио Рајски врт, на месту где је стао левом ногом изникао је бели лук, а на месту где је стао десном ногом изникао је лук (Maberry, 2006: 91-92). У источној Србији,

када врачари „истерују ђаволе“, опасност вреба свуда и људи не смеју да напуштају своје домове без белог лука (Чајкановић, 2009: 6).

И.М.: А ради ли се нешто за заштиту, на пример, као што сте нам раније рекли...

Д.Т.: Бели лук треба носити, у цепу, бели лук и мали хлеб.

Г.С.: Нешто као нафора?

Д.Т.: Мало хлеба у цепу да имаш мрвице нечега, мали..

И.М.: Дакле, домаћи хлеб?

Д.Т.: Немојте да вас завара вампир.

Г.С.: Беже од белог лука.²

Покојнику се ставља тамјан у ноздрве да не може да дише, у уши да ђаво не чује, у очи да не види, а у уста да не би открио демону из које је породице потиче – све је то у складу са веровањем да ђаво може оживети тело (Lescouteux, 2010: 103-104).

Б.Ч.: И како се можете заштитити од тога?

В.Ц.: Па, кажу, узми тамјан, вампир бежи од тамјана... крштена вода... и бели лук.

В.Ц.: Да, кађење тамјаном и нема га, бежи... И дођавола бежи од тамјана.³

Остале биљке са заштитним карактером су: броћ; клека (колац од клеке); конопља. У источној Србији постоји веровање да ће се, ако болесник умре у уторак, четвртак или суботу, повампирити. Да се то не би десило, око њега се везује мало конопље и пали се свећа како би се оно запалило. Рогоз има снажне антидемонске моћи а верује се да вампир може поцепати све осим рогоза. У Куманову се чешљика у облику крста ставља на двери. Остале заштитне биљке су јечам и лан (Чајкановић, 2009).

У Скопској Црној Гори сноп клеке окачен је изнад улазних врата, да би вампир могао ископати очи и не би могао ући у кућу (Бужаровска, 2001: 24). У Ћевђелији и околини, да вампир не би ушао у кућу током ноћи, изнад врата треба окачити змијско грожђе. Када би вампир приметио ову биљку, помислио би да је то воденични камен, па би побегао од страха да не падне на њега (Ђорђевић, 1953: 50).

У Бугарској је уобичајено стављање сунцокрета на врата, биљке која тамо расте у изобилу, како би се спречило да вампир уђе (McClelland, 1999: 92). У Србији, ако се сумњало да вампир ноћу улази у кућу и „храни се“ људском енергијом или их једноставно узнемирава, кађење простора мешавином

2 АИЕА, Инв. бр. ДЕМ 1118. Саговорник: Драгица Танеска, рођена у с. Ростуше, 1939 г. удата и живи у с. Ростуше, Македонка, хришћанка, завршила је четврти разред. Истраживач: Илија Маневски, снимљено 04.05.2010 у с. Ростуше.

3 АИЕА, Инв. бр. ДЕМ 1354. Саговорник: Виолета Цамбаска, 1953 год, рођена у с. Смојмирово, живи у с. Смојмирово. Истраживач: Бојан Чаковски, снимљено 24.04.2012 у с. Смојмирово.

влакана канабиса и стабљике сушене жалфије било је неопходно (Podunavski, 2007: 77).

Дрен је једно од оних дрвећа са апотропејским својствима. Људи који носе штап дрена верују да их штити од злих сила, а од њега беже и вампири. Дрен је симбол снаге и здравља, па отуда и изрека за здраве људе: „Здрав ко дрен“ (Вражиновски, 2006: 134).

Једна од једноставних превентивних пракси била је да млада девица лешковом гранчицом удари гроб за који се сумњало да се у њему налази вампир (Keyworth, 2007: 143).

У неким културама со се ставља у колевке новорођенчади како би их заштитила од зла до крштења, али и у ковчег пре сахране како би се спречило да зле силе запоседну леш (Righi, 2012: 70-71).

За заштиту од плтеника (плътеник) вампира из западних крајева северне Бугарске, људи су имали начин да га преваре како се не би вратио: „Омански корен (биљку) и црни глог треба спалити да замирише. На врата се поставља кожна решетка са црним бодљама. Он ће бројати рупе, збунити се, па ће их бројати поново, и тако све до првих петлова“⁴ (цитирано према Кјоркчиева, 2004: 193-194).

Животиње

У погледу односа између животиња и вампира, њихова улога је вишесмерна: могу бити жртве демона, узрок вампиризације или служити као заштитна или превентивна мера против вампира.

У Родопима је заступљена пракса клања курбана на месту убиства, као мера против повампиривања. Курбан се даје и за нову кућу или за кућу у којој се дуго није живело. Према веровању, ако се жртва не принесе, појавиће се дракус (локални назив за вампира) (Троева-Григорова, 2003: 63-64). У Бугарској, ако мачка прескочи мртваца, сахрањују је заједно са њим у гроб како се мртвац не би повампирео (Анчев, 2008: 63).

На основу теренских информација примећују се различите превентивне мере: и хришћанске и претхришћанске, што указује на присуство народног православља у народу. Обремски дефинише религиозни систем Македонаца као „комбинацију паганских и домаћих елемената са хришћанским елементима, која ствара веома карактеристичну структуру, компактну и доследну структуру у којој су хетерогени елементи обједињени у целину неке врсте православног паганства, прилагођеног друштвеном уређењу и потребама македонског сељака и асимилованог у његовим основним схватањима и културним позицијама“ (Обремски, 2001: 9-10).

4 Саговорник: жена рођена 1936 у Галати.

Р.М.: То може нестати, на пример, ја сам направила кућу. Треба да знају ког датума, који дан, и које године је започета изградња куће. Тог дана је требало позвати свештеника и заклати јагње како би се кућа осветштала... А на темељ, иако јагње није унутра, гвоздени новац се ставља на темељ, а само глава јањета је остављена, док се остало поједе. И чим је свештеник дошао да осветшта кућу, тог дана, тог датума, и више од тог чуда, још је побегао из куће.

Д.Т.: А ако није осветштана, шта онда?

Р.М.: Па крије се, куца ноћу, скрива се тамо у рупи, као мало пиле, мало пиле.⁵

Неке од превентивних мера заштите од вампира у Србији укључују праксу постављања главе црног овна изнад улазних врата, остављање метле усправно и стављање магијских ножева испод кревета или испод јастука (Podunavski, 2007: 77). Уопштено говорећи, качење животињских лобања – којих се вампири плаше – на улазна врата и капије у дворишту претставља успешан метод за одбијање демона (Тютюнджиев и Чаушев, 2017: 126).

Ради заштите од стоке, у Битољу су „стручне“ особе обављале одређене ритуалне радње и само оне су имале способност да комуницирају с натприродним и тако протерају вампира.

„Тамо је била једна жена која је читала неке обичаје. Па шта ја знам да ти кажем? Спалили су корњаче. Оклоп корњаче. Вече (спалила их је). Ко је осетио тај мирис, побегао је. Тамјан. Не знам тачно. Немојте ме погрешно схватити...”⁶ (цитирано према Стојанова, 2017: 77).

У неким словенским земљама за рогове говеда везивао се црвени канап да би се заштитили од вампирске инфекције – која се касније могла пренети на људе конзумирањем меса тих животиња (Righi, 2012: 72).

У Русији и деловима Европе веровало се да су све сточне болести последица вампиризма, односно да су животиње постепено исцрпљиване од овог грабежљивца који им је сисао крв. У ту сврху, око оболелих животиња палила се „жива ватра“, а пошто вампир није могао да прође кроз ватру, веровало се да ће се здравље стада вратити (Masters, 1972: 164).

Ритуал код Јужних Словена састојао се у паљењу велике ватре од јасика и дрена, коју су палиле девица и невин дечак од око 14 година. Да би ритуал био успешан, пар је морао да се свуче и запали ватру трљајући две гране заједно у мрачној просторији. Када је ватра утихнула, кроз њу су прво пролазили животиње, а потом су сељани једни друге поцрнили од угљевља. Сматрало се да угаљ има заштитно и прочишћавајуће дејство, јер је „жива

5 АИЕА, Инв. бр. ДЕМ 450. Саговорник: Руса Митревска живи у с. Матов. Истраживач: Драгана Тачева, снимљено 13.05.2004 у с. Матов.

6 Саговорник: Живко Јошевски. Истраживач: Мери Стојанова, с. Орле (февруара, 2017).

ватра“ спаљивала и уништавала негативну демонску атмосферу (Ropaу, 1972: 20-21).

Чување покојника док је још у кући, али и након сахране, да га не прескаче животиња (обично мачка) је сценарио који се понавља у вампирском фолклору.

М.С.: Дакле, прво, када покојник умре, треба му везати руке и уста јер ружно изгледа. Друга ствар је да га чувамо до сахране; обавезно је да има људи поред њега и да нема мачке или било које друге животиње која би могла да га прескочи, како не би постао вампир. А кад га воде на сахрану, различита села имају различите обичаје...⁷

Обичај је када је покојник још у кући, да се дању изложи на одар и не покрива, а увече му се лице покрије чаршавом. Према веровањима, током ноћи мора да га чува бар један члан породице како би се спречило његово повампиривање и бекство (Ковачева, 2015: 11). Одар је био причвршћен за зид тако да га није могла прескочити мачка или било која друга животиња – а све животиње које су се у то време слободно кретале по кући биле су изоловане (Зечевић, 1981: 130-131).

У Срезу Бољевачком, ако би, и поред свеколике пажње, животиња прешла преко мртваца, животиња је морала да се врати преко њега да се не би повампирео (Ђорђевић, 1953: 44).

Код балканских народа важи правило да се ископани гроб не сме оставити преко ноћи. Ако околности не дозвољавају да се покојник сахрани истог дана када је умро, онда се гробница ексхумира на дан сахране. Ова превентивна мера произилази из веровања да ако се гроб отвори током ноћи, може да буде запоседнут „ђавољим духом“ који ће потом повампирити покојника. Такође, ископани гроб који се не чува може прескочити животиња, што опет указује на опасност од вампиризације (Bandić, 1980: 149-150).

Ритуална пракса

Тихомир Ђорђевић, на путу кроз североисточну Србију 1905. године, приметио је обичај који се зове „прикољиш“.

„Председник општине Валакоња, Јанко Петровић, каже да када се човек много мучи пред смрт и не може умријети, то значи да је веома грешан или да ће се после смрти повампирити. Због тога је једна старица, жена извесног Чолаковића из Валакоња, која је дуго боловала од болести, била је жигосана по потиљку усијаним гвожђем, верујући да ће је тако спречити да се повампире када умре. Међутим, бака се, и поред тога, опоравила.

⁷ АИЕА, Инв. бр. ДЕМ 1527. Саговорник: Мирослав Стаменковски, рођен 1981 година у село Жегљане, Куманово. Истраживач: Марија Николовска, снимљено 2017 у с. Жегљане.

Г. Михајловић наводи да је чуо од бившег школског надзорника Г. Ил. Миљковића да су Румуни у Омољу жигосали старце и баке када су веома остарели и не умиру. Ставили су их у ковчег, дали им даћу, јели, пили и викали: 'Нека му Бог душу прости'. У тим приликама жигосани су по врату, од чега су често умирали, или ако то није помогло, једноставно су гушени. Овај обичај се зове 'прикољиш'" (Ђорђевић, 1906: 45).

Иван Ковачевић спроводи сложену структурну анализу овог обичаја кроз кључну реч аберантно – у биолошком смислу као неправилан континуитет времена, али и увођењем етичког кодекса у смислу: добро-лоше, односно нормално:аберантно. То се исказује у самом опису ритуала, којим грешни живот резултира вампиризмом, а имплицитно, конвенционални, поштен живот води нормалном загробном животу.

Сведено на логичку структуру на етно-експланаторној основи изгледа овако: нормално рођење → живот, аберантно рођење → некрштеници и сл.; нормално умирање → нормалан загробни живот, аберантно умирање → вампиризам.

Интервенција такве структуре је двострука. Кроз систем магијских радњи, табуа и ритуала око трудноће, могућ је „лаки“, односно нормалан порођај. Друга интервенција је „прикољиш“, који спречава аберантни загробни живот спречавањем аберантног умирања. „Обе интервенције представљају очување дисконтинуираних тренутака рођења и смрти. Оне представљају културну корекцију логичких неправилности природног модела“ (Ковачевић, 1990: 111-112).

У североисточној Србији, у оквиру народног предања Влаха, практиковано је бајање за болесне који су били на самрти. Гатара, користећи нож или бритву, настоји да посече зле демоне, односно вампире, а струготине цера, који представљају замену за Велико дрво, са три врха цера, покушава да их истера од болесника уз помоћ црног катрана – који се за ову прилику крчкају на ватри. Једна од строфа описује како вампир притиска жртва *са једном шапом на грудима, а другом на леђима, затим је хвата, зграби и једе њено месо, самлеће јој кости, пије њену крв и сиса њену срж*. Даље, Богородица помаже човеку који је напао вампир, када он *једним гласом завати до неба, а са сузама до мора*. Овом структуром басне, у којој глас и сузе симболично спајају *небо* које представља место богова и *море* које представља онај свет и уточиште је демона, угрожен човек гради космичку осовину - *axis mundi* (Гацковић, 2002: 45-46).

Вероватно први помен о веровању Влаха у *Мороје* потиче од лекара Стевана Мачаја из 1870 године, који је написао да је једна од апотропејских мера да се мртви спрече да постану Морои – пробијање главе вретеном (Sorescu-Marinković, 2019: 278).

У неким деловима Македонији, као у Скопској Црној Гори, блиски рођаци мртвацу закуцавају ексер у пету, али и у под просторије у којој је лежао. Истовремено, све што је било од стакла у просторији било је прекривено: огледала, телевизор итд. (Спировска и Вражиновски, 1988: 9). У Демир Хисару, мртвацу се забијала велика игла у стомак, а на врх су стављали бодље купине, који су лако гореле (Тютюнджиев и Чаушев, 2017: 62).

Једно од могућих објашњења за нестанак вампира је обавезна вакцинација деце. Нормализација ове медицинске праксе подразумева убадање коже, па самим тим више нема потребе за применом тзв. народне методе за превенцију вампиризације.

„Дакле, један од стотину сада постаје вампир? – Да, од сто један, који није примио ињекције. Ви сте деца чије су вас мајке и бабице чекале са шприцем одмах по рођењу и нећете постати вампир. А ми, старији, не знамо за вакцину. Ако умру, умиру. Неко наврши сто година, није имао ињекцију“.⁸

У Мариову (С. Македонија) неопходна је превентивна мера *опсековања* (обрезивања) покојника. Након што је покојник припремљен, месарка (домаћица) започиње своје магично опсековање. Кроз магична кореографија, српом или секиром, плаши покојника ударајући му главу и ноге с десна на лево и изговара магичну симболичку формулу: „Одмет хоћеш, или отсек хоћеш? – Иди са здрављем“⁹ или „Да идеш Богу и Богородици, а не Сатани и Сатоници“¹⁰ (цитирано према Ристески, 2020: 130).

Да би се збунила, односно преварила душа покојника – уколико је хтела да се врати – једним путем се ишло на сахрану, а другим се враћало. Такође, померање покућства, пресвлачење и окретање шешира, пуштање браде и пуштања косе, раде се како би се променили рођаци, у случају да дође душа и не препозна своје ближње, чиме ће се спречити њен повратак. Ношење црне боје може се упоредити с обичајем неких архаичних племена када убијају непријатеља и одмах изнад његовог леша фарбају лице да их душа не препозна. Друга превентивна мера је везивање руку и ногу покојнику док је код куће (Чајкановић, 1973: 119).

У Охриду, после сахране покојника, постоји магијско-обредна пракса позната као „напрашчање на умрениот“ (слање покојника), где једна од старијих жена покушава да „испрати“ покојника из простора живих, користећи део своје одеће или капу. Истовремено му се обраћа речима: „Иди у планине или у Охрид, или у Подградец негде... Не долази опет овамо! Не ходај овде! – Да не дође вопер (вампир)“¹¹ (цитирано према Ристески, 2020: 130).

8 АИЕА, Инв. бр. ДЕМ 298. Саговорници: Крсте Кузманоски и Ристе Милошески. Истраживач: Даворин Трпески, снимљено 31.07.1999 у с. Ореше.

9 АИСК, К52/1995

10 АИСК, К-40/1995

11 ДЕАР, ДЕМ-274; ДЕМ-275.

У Грчкој постоји обичај да се на гробу покојника разбије земљана посуда пуна воде. Према неким истраживачима, сломљени предмет симболизује покојника, односно његово тело ће се распасти као земљани суд, а проливање воде симболизује нестанак душе. На Криту се крчаг воде оставља на гробу покојника 40 дана, јер се верује да у том периоду душа лута по месту где је живела, и враћа се сваке ноћи да се напије из воде (Dundes, 1998: 164).

Пошто вода има рефлектујућу особину, у Македонији се поред гроба оставља посуда пуна воде, тако да ако је зао дух у гробу, он ће бити заробљен у води, а покојник неће бити узрок узнемиравања живих (Dunn Mascetti, 1994: 82).

Шесте недеље после сахране, позива се свештеник да отпева душу. Ако је током појања душа присутна у гробу, онда нема опасности да се повампире. Међутим, ако је душа отсутна, она постаје вампир заувек (Спировска и Вражиновски, 1988: 7).

Закључак

Када се систематизују аспекти вампирског феномена на Балкану, начин превенције и заштите од овог демона претставља једна од првих ствари које треба истражити. Наиме, теоријски гледано, правилно спровођење читавог низа активности и ритуала подразумева исправну интеграцију покојника у свет мртвих, што осигурава наставак живота оних који остају „иза њега“. У пракси, успешна реализација свих стадијума инкорпорације у „онај свет“ – док је човек још жив; одмах након смрти; сахрана и одређено време док је душа присутна на земљи – захтева низ ритуалних активности и радњи. Неуспех у овим процесима може лако довести до повампирења мртвих. Народ, како би се ефикасно изборио са овом опасношћу, користи сва расположива средства из органског света, попут биљака и животиња, али и неорганских материја, како што су предмети (вретено, игла и сл.), стварајући ритуалне симболе који служе у његовој намери.

Литература

- Анчев, А. (2008). *Вампирите в българския фолклор: фолклористични и аналитично-психологически аспекти*. Плевен: Лега Артис.
- Bandić, D. (1980). *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*. Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Barber, P. (2015). *Vampires burial and death: folklore and reality*. Yale University Press.
- Barrowclough, D. (2014). *Time to Slay Vampire Burials? The Archaeological and Historical Evidence for Vampires in Europe*. Cambridge: Red Dagger Press.
- Beresford, M. (2008). *From demons to dracula: the creation of the modern vampire myth*. London: Reaktion.

- Бужаровска, В. (2001). *Учителката од Ново Маало*. Скопје.
- Вражиновски, Т. (2000). *Речник на народната митологија на Македонците*. Прилеп, Скопје: Институт за старословенска култура, Матица македонска.
- Вражиновски, Т. (2006). *Македонска народна библија*. Скопје: Матица македонска.
- Dundes, A. (1998). The Vampire as Bloodthirsty Revenant: A Psychoanalytic Post Mortem. In A. Dundes (Ed.). *The Vampire: A Casebook* (159–175). Madison: University of Wisconsin Press.
- Dunn Mascetti, M. (1994). *Vampire : the complete guide to the world of the undead*. New York: Penguin Studio.
- Gacović, S. (2002). *Bajanja u kultu mrtvih kod Vlaha severoistočne Srbije*. Beograd: Čigoja Štampa.
- Garvie-Lok, S. & Tsaliki, A. (2020). The “Vampires” of Lesbos: Detecting and Interpreting Anti-Revenant Ritual in Greece. In T. K. Betsinger, A. B. Scott, & A. Tsaliki (Eds.). *The odd, the unusual, and the strange: bioarchaeological explorations of atypical burials* (292-311). Gainesville: University of Florida Press.
- Ђорђевић, Т. Р. (1906). *Кроз наше Румуне*. Београд.
- Ђорђевић, Т. Р. (1953). *Вампир и друга бића у нашем народном веровању и предању*. Београд: Научна књига.
- Зечевић, С. (1981). *Митска бића српских предања*. Београд: „Вук Караџић“, Етнографски музеј.
- Keyworth, D. (2007). *Troublesome Corpses: Vampires & Revenants - from Antiquity to the Present*. Southend-on-Sea, Essex: Desert Island eBooks.
- Кюркчиева, И. (2004). *Светът на българите мюсюлмани от Тетевенско - преход към модерност*. Imir.
- Ковачева, Л. (2015). *Погребни обичаи и верувања во македонската народна традиција*. Скопје: Л. Ковачева.
- Ковачевић, И. (1990). Прикољиш. У *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. XXXIX. стр. 107-112. Београд.
- Lecouteux C. & Graham J. (2010). *The secret history of vampires: their multiple forms and hidden purposes*. Rochester: Inner Traditions.
- Maberry, J. (2006). *Vampire Universe: The Dark World of Supernatural Beings That Haunt Us, Hunt Us, and Hunger for Us*. New York: Citadel Press.
- Masters, A. (1972). *The natural history of the vampire* [1st American ed.]. New York: Putnam.
- McClelland, B. A. (1999). *Sacrifice, scapegoat, vampire: The social and religious origins of the Bulgarian folkloric vampire*. Charlottesville: University of Virginia. <https://doi.org/10.18130/V3-DZPK-NZ81>
- Podunavski, R.R. (2007). *Tradicionalno balkansko vešticarstvo*. Beograd: Esotheria.
- Righi, B. (2012). *Vampires through the ages: lore & legends of the world's most notorious blood Drinkers*. Woodbury: Llewellyn Publications.
- Ronay, G. (1972). *The truth about dracula*. New York: Stein and Day.

- Ristić, A. (2021). The Vampirlija Hill in the Village of Mijajlovac (Trstenik): A Possible Location for the Birthplace of European 'Vampirology'. *ISTRAŽIVANJA*, Journal of Historical Researches 32, 116-131. University of Novi Sad, Faculty of Philosophy. doi: 10.19090/i.2021.32.116-132.
- Sorescu-Marinković, A. (2019). Between Collective and Personal Mythology: Oral Narratives about Moroi with the Vlachs of North-Eastern Serbia. In P. Éva (Ed.). *Body soul spirits and supernatural communication* (273-285). Cambridge Scholars Publishing.
- Обремски, Ј. (2001). *Македонски етносоциолошки студии*, Книга II. Скопје: Матица македонска.
- Ристески, Љ. С. (2020). *Антропологија на смртта*. Скопје: ЦЕИПА.
- Спировска, Л. и Вражиновски, Т. (1988). *Вампирите во македонските верувања и преданија*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков.“
- Стојанова, М. (2017). Народните верувања за вампири во битолско, поврзани со трагичните настани од Првата светска војна. Во *Зборник на трудови*, бр. 20. НУ Завод и музеј Битола.
- Summers, M. (1968). *The Vampire in Europe*. New Hyde Park, N.Y: University Books, Inc.
- Тютюнджиев, И. и Чаушев, П. (2017). *Вампирите в българските земи*. Севлиево: М-Прес.
- Троева-Григорова, Е. (2003). *Демоните на Родопите*. София: Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия.
- Чајкановић, В. (1973). *Мит и религија у Срба*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Чајкановић, В. (2009). *Речник српских народних веровања о биљкама*. Антологија српске књижевности.